

A magyar irodalomtörténet bibliográfiájának új kötetei

Nagy vállalkozás teljesedett be *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* két utolsó kötetének megjelenésével. Az „utolsó” jelző a publikálás időrendjét illeti, a sorszám és a sorozat logikája szerinti zárókötet már 1991-ben megjelent (8. 1945–1970 *Személyi rész*). Most végre a régóta várt 3. és 5. kötetet tartjuk a kezünkben: 1849–1905 *Személyi rész II. H–Zs* (1997); 1905–1970 *Általános rész* (1997). Az első Tódor Ildikó munkája, a második B. Hajtó Zsófiáé. E bibliográfiák fogaskerékszerűen illeszkednek korszakuk szerinti előzményeikhez, s rajtuk keresztül a nyolckötetes nagy egészhez. Szomorú tény, hogy az 1972-ben megindított sorozat munkatársai (szerkesztők, lektorok, mások) közül többek nevét már gyászkeretbe kell foglalni; egyben mégis biztató, hogy az eltávozottak helyére jól fölkészült utódok léptek; a feladat és a felelős szakértő, jelentős ügyekhez méltóan, rendre megtalálta egymást.

A sietős bíráló – az egész sorozatot illetően – bizonyára szóvá teszi az 1970-es záró korszakhatárt, de nem méltányosan. Igaz, hogy átalakult, netán fölfrissült a magyar irodalomtörténeti recepció az elmúlt évtizedekben, de az új tudománytörténeti fázis regisztrálását éppen nem illendő a másra vállalkozó, az előző korszakok könyvészetét szintetizáló könyvsorozattól elvárni. Közismertek azok a személyi és technikai nehézségek, meg a munkafeltételekkel kapcsolatos hátrányok is, melyek a bibliográfia készítését meghatározták. A föladat méretéhez képest kicsiny volt a foglalkoztatott bibliográfusok létszáma; az Irodalomtudományi Intézetben nem állt rendelkezésre számítógép; a Széchényi Könyvtár éves bibliográfiai összesítései késve jelentek meg, majd abbamaradtak. Mégiscsak biztató, hogy az 5. kötet *Bevezetőjében* ezt az óvatos ígéretnek hangzó mondatot olvashatjuk: „Joggal merült fel egy újabb összegező pótkötet szükségessége, amely az eltelt 25 év anyagával egészíthetné ki a kézikönyvsorozatot.”

A legutóbb napvilágot látott két kötetet nemcsak az különbözteti meg egymástól, hogy két különböző korszakot dolgoznak föl, hanem az is, hogy a bibliográfiai diszciplínán belül eltérő műfajt és tematikát képviselnek (lásd a *Személyi rész*, illetőleg az *Általános rész* megjelenését már a borítón föltüntetett alcímekben). Tanácsos tehát külön-külön szemügyre venni és jellemezni őket.

1849–1905 *Személyi rész II. H–Zs*

A kötet anyagát gondozó Tódor Ildikó munkatársa Császtvay Tünde, a lektor Nagy Miklós volt. A *Bevezető* hálásan emlékezik meg az elődök és segítőtársak közül H. Törő Györgyi, V. Windisch Éva, Horváth Károly, Kerényi Ferenc, Dávidházi Péter, Csóra Karola szakmai közreműködéséről, Péch Zoltán részvételéről a gyűjtő- és adatellenőrző munkálatokban, Nagy Csaba nélkülözhetetlen segítségéről a bibliográfia számítógépes adatbázisának fejlesztésével, programjával kapcsolatban. A közvetlen előzményt, a sorozat 3. kötetét H. Törő Györgyi, Nagy Miklós és Tódor Ildikó jegyezte: az tartalmazta az *Általános részt* és a *Személyi rész I. A–Gy* című részfejezetet; ott szerepelt, csak a terjedelmesebb, szakszerű bontást igénylő bibliográfiákat említve, Arany János, Bródy Sándor, Csíky Gergely, Gárdonyi Géza, Gyulai Pál. A 4. kötet az abc szerinti kezdőbetűkből is többet ölel föl, „nagy” író is több szerepel benne: Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Kiss József, Komjáthy Jenő, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Rákosi Jenő, Szigligeti Ede, Tolnai Lajos, Tömörkény István, Vajda

János például; s tegyük hozzá, így is lemondva a teljességről: meglehetősen hosszú fejezetekben dolgozzák föl Lévy József, Rákosi Viktor és Szabolcska Mihály, Szász Károly, Szigeti József és Tóth Kálmán életművének irodalomtörténeti könyvészetét.

A két kötet (a 3. és a 4.) személyi részét együtt olvasva kiderül, hogy az Arany Jánosról szóló adattár a leggazdagabb, utána Jókai, Madách, Mikszáth a sorrend. A bibliográfia akarva-akaratlanul kapcsolódik napjaink irodalomelméleti és -történeti vitáinak olyan kulcskérdéseire, mint például a kánon(ok) problematikája. Reprezentatív mintavétel alapján bontakoznak ki a szemünk előtt olyan arányok, melyeket a korszakon belül a legkésőbbben született szerzők esetében is közel százéves irodalomtörténeti kritika alakított ki. Ezeket a számolható, mérhető adatokat mostantól kezdve talán már nem illik kihagyni a kánonképzés- és képződés motívumainak végiggondolásakor.

Behatóbban elemezve a szerzőkről szóló („személyi”) szócikkeket, olyan részlet-megfigyelésekre is alkalom nyílik, amelyek a recepció folyamatában segítenek pontosabban tájékozódni. Lévy Józsefnek meglehetősen nagy terjedelem jut, de főleg abban a korszakban, amelyben még él Arany, Gyulai, Erdélyi, Szász Károly stb.; kiténik levelezésének kivételes fontossága; a *Nyugat* első nemzedéke még figyel rá, de a harmincas évektől az ötvenes évek közepéig-végéig jóformán elapadnak az adatok.

A Petelei István-szócikket kiragadva a hullámzó befogadás tanulságos példájával találkozunk. Életében nem túltengő, de a műveket arányosan követő kritikai figyelem kíséri, bár ez már az 1900 utáni évtizedekben is lankad, halála után pedig megszűnik a folyamatos érdeklődés. 1928-ban emléktáblával jelölik meg marosvásárhelyi szülőházát, 1935-ben megünneplik halálának negyedszázados évfordulóját. 1940 és 1970 között jó, ha évtizedenként öt-hat bibliográfiai adat fölbukkan róla. Tanulságos a recepció regionális megoszlása is. Indulásakor, sőt élete végéig a budapesti folyóirat- és sajtókritika támogatja elsősorban *A Hontól A Hétig*, az *Élettől a Nyugatig*. Halála után a mégoly pislákoló kultuszt Erdély kezdeményezi, és jórészt ott ápolja többek között (nem a szerzőket, hanem az orgánumokat sorolva) az *Erdélyi Lapok*, *Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Almanach*, *Erdélyi Szemle*, *Erdélyi Helikon*, majd 1945 után az *Igaz Szó*, *Utunk* és a *Korunk* című folyóirat. Ez a szemléltető példa arra is figyelmeztet, hogy a recepciótörténet alakulását nem elegendő a modernség történetén belüli hullámok elmélete szerint nyomon követni; a bibliográfia – az adatok, mondhatni, spontán fölsorakoztatásával – jelzi vagy sugallja, hogy vannak olyan nem lebecsülhető történeti, művelődéstörténeti, esetünkben kisebbségtörténeti szempontok is, amelyek a földolgozás és a befogadás folyamatára, mikéntjére ugyancsak számottevő súllyal hatnak.

A „legnagyobbak” munkásságát, helyesebben recepcióját földolgozó fejezetek közül kiváltképpen a Madách-bibliográfiában tűnik föl egyedi módon, sokoldalúan részletező koncepció. Természetszerűleg *Az ember tragédiája* kerül más műveknél élesebb reflektorfénybe. Tizenegy (több esetben még tovább tagolt) alfejezet segíti a kutatást a *Tragédia* sokrétűen differenciált irodalmának áttekintésében és csoportosításában. Szó sincs fontoskodásról: az „anyag” kívánja meg a sokféle elágazás számbavételét és eligazító tagolását, hiszen külön-külön gazdag irodalma van például az egyes alakoknak, színeknek, Arany szövegjavításainak, a kiadástörténetnek és a szövegg kritikának; megérdemli a több pontba szedett kibontást a mű hazai színreviteleinek krónikája; külön kell tárgyalni a külföldi fogadtatást és fordítá-

sokat, illetőleg a külföldi színreviteleket és kritikájukat. Ami a Madách-életmű másik részét illeti, ott is bonyolítják a helyzetet az 1960-as években színpadra került újrafarmált, átigazított változatok: a Keresztury Dezső fölfrissítette *Mózes és Csák végnapjai* méltán szerepel külön sorszámmal az *Egyes művekről* című nagy fejezet végén. Az egész szócikk leleményes és inspiratív megoldása egy igen bonyolult földadatnak.

1905–1970 Általános rész

B. Hajtó Zsófiának, az 1905–1970 Általános rész szerkesztőjének kivételesen nehéz dolga lehetett. Több korszakot tekint át, amelyeknek a „személyi részét” három kötet tartalmazza, indokolható belső periodizációs határral: 1905–1945 (6. és 7. kötet), 1945–1970 (8. kötet). „E három 20. századi kötethez szervesen kapcsolódik a most megjelenő 5. kötet, az ún. *Általános rész*, amely századunk magyar irodalomtörténetére vonatkozó azon publikációk bibliográfiai leírását foglalja magába, amelyek nem egyes írókra, hanem a korszak irodalmára általában vonatkoznak. Ilyenek a különböző kézikönyvek, segédkönyvek, összefoglaló irodalomtörténetek, irodalomtörténeti, műfajelméleti és műfaj történeti publikációk, a század magyar irodalmi folyamatával, irodalmi életével, könyv-, sajtó- és színház történetével, a határainkon túli magyar irodalmal és irodalmunk világirodalmi kapcsolataival foglalkozó monográfiák, tanulmányok és cikkek.” Ha nemcsak átfutunk ezen a *Bevezetőben* rögzített programon, hanem szavanként, szókapcsolatonként elemezzük tartalmát, rá kell ébrednünk hallatlan bonyolultságára, istenkísértő kockázatosságára.

A kötet lektora Pomogáts Béla volt; B. Hajtó Zsófiának a szerkesztésben közreműködő munkatársai közül a *Bevezető* kiemeli Szabó György, Béley Pál, Sinka Erzsébet és Péter László nevét; a szakrend kialakításában V. Windisch Éváét; az adatok ellenőrzésében részt vett Szász Andrásné, Csóra Karola és Sörös Zsolt.

Az 1945-ös határvonáshoz igazodva a kötet két nagy részre oszlik (kivéve a *Segédkönyvek, összefoglaló művek* című fejezetet, amely teljes egészében az első rész elejére került, és a tárgyalat időszak egészét átöleli). A szakrend nagyrészt az előző korszakot bemutató bibliográfia általános részét követi; megjegyezni való különbséget abban észlelünk, hogy az 5. kötetben a 3.-hoz képest eggyel gyarapodott a száma: *A magyar irodalom külföldön* című témakör önállósítása indokolt, mert azt jelzi, hogy az első világháború után az elcsatolt területeken és általában a határainkon kívül kibontakozott magyar irodalom és irodalmi, szellemi élet külön tárgyalást igényel.

Szintetizálásra biztat és távlatos áttekintésre serkent a kötet beosztása és az igényes válogatás. A 3. fejezet például mind az 1945 előtti, mind a későbbi korszakot tárgyaló részben az irodalmi műfajok meg az irodalmi kifejezőeszközök elméletét és történetét (ezek bibliográfiáját) dolgozza föl. Ilyen kimeríthetetlenül gazdag témakörben „teljességet” elvárni vagy számon kérni nem lenne méltányos; elég annyi, hogy rendre képviselve vannak a reprezentatív szerzők és a valóban fontos gondolatok, problémák és utak. Kiderül például, hogy az 1905–1945 közötti magyar líráról szóló alapvető tudományos összegzéseket Horváth Jánosnak, Alszeghy Zsoltnak, Komlós Aladárnak, Vajthó Lászlónak, Friedrich Lászlónak és Tamás Attilának köszönhetjük (az 1970-ig írottak közül persze). Az *Áttekintések* meg *A költészet fejlődése és válsága* címszó alatt főleg a korai *Nyugat* és az avantgarde értelmezéseinek, valamint a fiatalabb korosztályokkal folytatott vitáiknak a dokumentációját kereshetjük meg. Az annotációk, mint másutt is, tömörek, csak a leglényegesebb eligazítást tartalmazzák.

A temérdek tanulság közül, amelyeket az 1945 utáni líráról szóló számadás tartalmaz, a *Viták* című és az utána következő alfejezetekből választhatunk egyet. 1950 körül „példákról és feladatokról”, „mai költészetünk gyermekbetegségeiről” esik a legtöbb szó; 1954-ben a „pesszimista versekről”; 1955-ben a „költészet varázsa” képzetkőre nyomul előtérbe; 1960-ban a modernség, modernizmus kérdései; 1966-ban: magyar költészet – európai költészet. Már ez a néhány (nem önkényes) kiemelés rávilágíthat arra, hogy a bibliográfia olykor az értekező körülírásnál pontosabban, nyersebben, mert kevesebb szelektálással ad számot egy-egy műfaj, s annak révén az irodalom, a szellem önkontrolljáról, kulcsszavakat kiemelve tendenciákat világít meg röntgenképszerűen. – A 6. nagy fejezet különleges fontosságú bizonyítéka annak, hogy „az elszakadt magyarság irodalma”, „az utódállami irodalom”, „a kisebbségi magyar irodalom” (és még többféleképpen nevezték) mindig az egységes magyar kultúra részének tekintette magát, és az is volt.

A beosztás, tagolás, az elrendezés dolgában legföljebb néhány apró kérdőjel kívánczik a lapszélekre. A szabadvers szakirodalmának ismertetése talán kevésbé illik a *Líra* alfejezetébe, inkább a *Vers, verstan* címszó alá (lásd 55. és 85–86.). Nem számon kérhető, legföljebb hiányolható egy olyan tömb, amelyet például a Trianon címszó jellezhetne a *Tárgymutatóban*. A *Plágium, plágiumperek* és az *Írói perok* című részfejezetekből (168–170.) hiányzik Kodolányi János neve. (Bár ez a kifogás halványodik, ha a 6. kötetben (1905–1945 *Személyi rész A–K*) a megfelelő helyeket föllapozzuk.

Tódor Ildikó, B. Hajtó Zsófia és munkatársaik nélkülözhetetlen alpművekkel gazdagították és fejezték be az Irodalomtudományi Intézet egyik nagyszabású vállalkozását. Sürgető várakozással lessük a folytatást, irodalomtörténetünk 1970 utáni szakaszának bibliográfiáját.

CSÜRÖS MIKLÓS

Bitskey István: *Püspökök, írók, könyvtárak.*
Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban
(Studia Agriensia, 16.)

A Heves megyei Múzeumi Szervezet olyan tárgyú kötet kiadására vállalkozott, amely nem elsődlegesen a muzeológia tárgykörébe, hanem inkább az irodalom és könyv történetébe tartozik. A szerző, Bitskey István a fenti címen írta meg a tridenti zsinatot követő bő két évszázadra vonatkozóan az egri főpapok irodalom- és művelődéspártoló tevékenységének történetét. Műve három nagyobb fejezetre tagolódik. Az első tárgyalja az egri papság római tanulmányait, a második a török uralom miatt kassai, jászói, majd újból kassai száműzetésbe kényszerült egri püspökök kulturális és vallásszervező tevékenységét, s a Fenesy György és Telekesy István időszakára eső visszatelepülési folyamatot. Végül a harmadik fejezetben a két legjelentősebb XVIII. századi egri főpap, Barkóczy Ferenc (1745–1961) és Eszterházy Károly (1761–1799) irodalompártoló és egyházszerző tevékenységének története következik részletes előadásban. Összesen 201 esztendő egri püspökeinek időszakát vette a szerző vizsgálat alá, s mint kiderült, ebből 153 évig a hatalmas egri egyház-